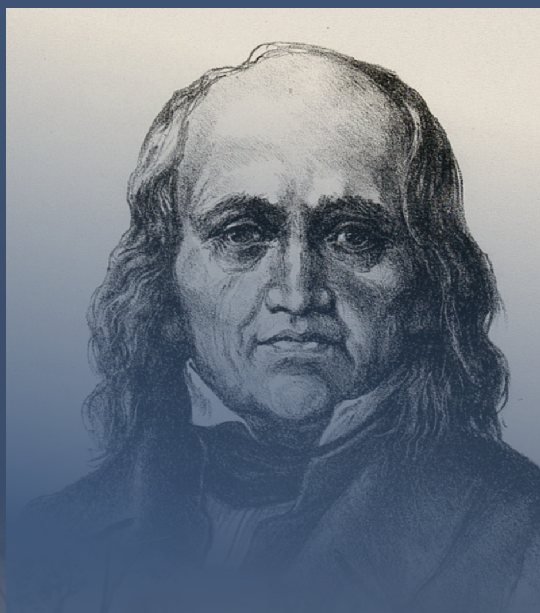

GRZEGORZ ZAJĄC

CZUŁY WEREDYK

TWÓRCZOŚĆ POETYCKA

JULIANA URSYNA NIEMCEWICZA

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
JAGIELLOŃSKIEGO

CZUŁY WEREDYK

GRZEGORZ ZAJĄC

CZUŁY WEREDYK

TWÓRCZOŚĆ POETYCKA

JULIANA URSYNA NIEMCEWICZA

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
JAGIELLOŃSKIEGO

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Wydziału Polonistyki

Recenzent

dr hab. Marek Nalepa, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

Projekt okładki

Jadwiga Burek

Ilustracja na okładce opracowana na podstawie rysunku Napoleona Ordy *Czarny Las* oraz portretu Juliana Ursyna Niemcewicza autorstwa Władysława Barwickiego

© Copyright by Grzegorz Zając & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wydanie I, Kraków 2015

All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-3913-7

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków

tel. 12-663-23-81, 12-663-23-82, tel./fax 12-663-23-83

Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98

tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl

Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

Pamięci mojego Ojca

Wstęp

Nie będzie chyba przesady w stwierdzeniu, że niewielu mamy w dziejach polskiej literatury autorów, których znaczenie w życiu publicznym ich czasów było tak istotne, a dorobek pisarski podobnie imponujący – i to nie tylko ilościowo, ale również jeśli idzie o rozległość zainteresowań twórczych – jak w przypadku Juliana Ursyna Niemcewicza. O ile jednak to pierwsze skłaniało nierzadko do szczegółowych rozważań nad różnymi przejawami aktywności tego, urodzonego w 1758 roku w średnioszlacheckim majątku w Skokach koło Brześcia Litewskiego, człowieka-instytucji, o tyle to drugie raczej zniechęcało do podejmowania inicjatyw badawczych wychodzących poza ramy wprowadzenia do kolejnych edycji poszczególnych utworów czy koncentrującego się na wybranym zagadnieniu, niewielkiego studium, którego specyfikę określała dyscyplina uprawiana przez piszących: filologów, historyków różnych specjalności, kulturoznawców... Obfitość Niemcewiczowskiej spuścizny budziła respekt, ale i zniewalała, czego skutkiem jest brak literackiej monografii pisarza w ponad sto siedemdziesiąt lat po jego śmierci, a cokolwiek zawstydzającą współczesnych ilustracją – pozostawanie opublikowanego jeszcze w wieku XIX *Żywota J.U. Niemcewicza* autorstwa księcia Adama Jerzego Czartoryskiego najważniejszą z dotychczasowych prób szerszego ujęcia tego pisarskiego życiorysu¹.

Ostatnich kilkanaście lat przyniosło wprawdzie prace przybliżające biografie twórcy *Powrotu pośła*, nie są to jednak publikacje, gdzie literaturę traktowano by jako odrębną płaszczyznę jego działalności, jako autonomiczny,

---

¹ A.J. Czartoryski, *Żywot J.U. Niemcewicza*, Paryż 1860. Warto przypomnieć tutaj opinię Konstantego Wojciechowskiego, który już u progu XX stulecia stwierdzał, że „brak monografii o Niemcewiczu jest po prostu czymś kompromitującym”: K. Wojciechowski, *Pamiętkowa księga 1866–1906. Prace byłych uczniów S. hr. Tarnowskiego ku uczczeniu XXXV-lecia jego nauczycielskiej pracy*, t. 1, Kraków 1904 (rec.), „Pamiętnik Literacki” 1905, s. 341.

niedający się postrzegać wyłącznie instrumentalnie składnik tej ostatniej². Gwoli uczciwości wypada od razu zaznaczyć, iż przyjmowanie podobnej perspektywy, abstrahującej od specyfiki literackiego przekazu – a co za tym idzie, od różnic pomiędzy odmiennymi gatunkowo jego realizacjami – nie było rzadkością nie tylko w poświęconych Niemcewiczowi badaniach historycznych. Także wśród literaturoznawców przeważał (by nie powiedzieć, że wciąż przeważa) pogląd nakazujący widzieć tę twórczość nade wszystko jako funkcję politycznego czy też – patrząc szerzej – patriotycznego zaangażowania autora, obywatelstwa się tym samym bez należytego zaakcentowania estetycznych, mieszczących się w pojęciu literackości, walorów napisanych przez niego dzieł. Mnogość powstających pod piórem Niemcewicza tekstów, pośpiech, w jakim bywały pisane, a czasami i lekceważenie znaczenia tychże przez samego twórcę – sprawującego w różnych okresach życia wiele ważnych funkcji publicznych – sprzyjały zapewne artystycznemu niewykończeniu pewnej ich liczby, daleko stąd jednak do uznania za uprawniony, także z metodologicznego punktu widzenia, sądu o intencjonalnym, ogarniającym wszystkie aspekty semantyki dzieła literackiego, podporządkowaniu ich czynnikom mieszczącym się w pojęciu rzeczywistości pozaliterackiej. Nie trzeba tu, oczywiście, dodawać, że nie chodzi o to, by w imię zyskujących dzisiaj często aplauz, ideologicznych racji pomniejszać rangę przenikającej utwory Niemcewicza polskości; ważne jednakże, by patetycznie brzmiące określenie „człowiek-Polska”, użyte po raz pierwszy przez Stefana Witwickiego, a powtórzone w mowie pochwalnej wygłoszonej na cześć Ursyna przez Krystyna Lacha Szyrmę³, nie przesłaniało skali pisarskiego talentu autora *Puław* i nie utrzymywało stereotypu postrzegania go jako wybitnego (inna sprawa, że dziś w zbiorowej świadomości rodaków niemal nieistniejącego) Polaka, ale średniej miary twórcę, literackiego rzemieślnika, niewytrzymującego porównania z co bardziej uzdolnionymi poetami czy dramaturgami doby oświecenia.

Wskazujące na nietuzinkowość Niemcewicza-pisarza, nieoprzestające na diagnozowaniu swoiście interwencyjnego profilu jego tekstów opinie badaczy pokroju Janusza Maciejewskiego, a zwłaszcza Piotra Żbikowskiego trudno byłoby w takiej sytuacji przecenić⁴. Również dlatego, że w wypowiedziach wymienionych autorów na szczególną uwagę zasłużyły liryczne fragmenty tej

---

² Zob.: I. Rusinowa, *Pana Juliana przypadki życia. Julian Ursyn Niemcewicz 1797–1841*, Warszawa 1999; A. Czaja, *Julian Ursyn Niemcewicz. Fragment biografii 1758–1796*, Toruń 2005.

³ S. Witwicki, *Julian Ursyn Niemcewicz*, w: tenże, *Wieczory pielgrzyma. Rozmaitości moralne, literackie i polityczne*, t. 2, Paryż 1842, s. 356. Tekst ten napisany został po pogrzebie Niemcewicza, mającym miejsce 24 maja 1841 roku. W kraju ukazał się – w skróconej, ocenzonej wersji – na łamach poznańskiego pisma „Orędownik Naukowy” (1841, nr 26, 27). Por.: K. Lach Szyrma, *Mowa w rocznicę śmierci ś.p. Juliana U. Niemcewicza, czytana na posiedzeniu Grona Historycznego Londyńskiego 21 maja 1842 roku*, Paryż 1842, s. 5.

⁴ Zob.: J. Maciejewski, *Wczesna twórczość Juliana Ursyna Niemcewicza*, w: *Julian Ursyn Niemcewicz – pisarz, historyk, świadek epoki*, red. J. Wójcicki, Warszawa 2002; P. Żbikowski,

twórczości, znacznie rzadziej niż choćby literatura okolośejmowa czy proza pamiętnikarska będące dotąd przedmiotem zainteresowania niemcewiczologów, a przecież – widziane w historycznoliterackim oświeceniu – ujawniające złożoność artystycznych zabiegów poety, wielostronność jego językowych zachowań, pozwalające dostrzec w tym, co pisał, nie tylko publicystyczny czy satyryczny temperament. Zauważalny na przestrzeni dwóch ostatnich dekad wzrost zainteresowania pisarstwem Niemcewicza – pozostający, skądinąd, w dziwacznej koincydencji z wyeliminowaniem jego tekstów ze szkolnych programów kształcenia literackiego – nie będzie bowiem sprzyjał rzeczywistej rewitalizacji tej twórczości, jeżeli to nie ona sama, rozumiana jako rezultat nakładania się różnorodnych, w tym estetycznych, motywacji, stanie się tematywną dominantą kolejnych opracowań i rozpraw. Ekspansja tak zwanych nowych odczytań, siejących spustoszenie w sferze literaturoznawczej rzetelności, nie jest zjawiskiem, które należałoby lekceważyć, tym bardziej że towarzyszy jej wpisana w poprawnościowy szablon światopoglądowa nachalność, czyniąca z dopuszczania się anachronizmów w ocenie pisarskich wyborów i stanowisk nie tylko rutynowy chwyt „badawczy”, ale wręcz podstawę procesu wnioskowania. Formułowane na podobnym fundamencie tezy są o tyle niepokojące, o ile wygłaszający je usuwają z pola swego widzenia kontekst – literacki, społeczny, kulturowy – powstania dzieła. Szlachetny postulat: *Sine ira et studio* jest w takich razach zastępowany przez prezentystyczny dogmat, co skutkuje tym, iż zamiast dociekać znaczeniowej istoty utworu, dokonuje się rzutowania określonych przekonań i własnych pomysłów interpretacyjnych na poszczególne poziomy jego struktury, nie zawsze dbając przy tym o filologiczną sumiennność, generalizując zaś ponad miarę w oparciu o nieprzekonująco objaśnione przesłanki. Byłoby to co najmniej przewrotne, gdyby odchodzenie od rażącego jednopłaszczyznowością ujęcia sposobu czytania Niemcewicza jako twórcy – nazwijmy rzecz umownie – zaangażowanego przerodziło się w imputowanie mu poglądów, których wyrażanie bądź kwestionowanie stało się elementem publicznego dyskursu dopiero w naszych czasach⁵.

Wobec wyrażonych powyżej wątpliwości wypada przybliżyć powody, dla których powstała niniejsza książka, będąca w założeniu próbą możliwie szerokiego ukazania wierszowanej twórczości Juliana Ursyna Niemcewicza – od zarysowania estetyczno-ideowych inspiracji autora po opisanie dostrzegalnych w jego tekstach metod wykorzystywania poszczególnych konwencji gatunkowych, i różnych poziomów poetyckiego języka; od omówienia jej kulturowych determinant po zdefiniowanie funkcji, jakie miała spełniać (i jakie spełniała) w kolejnych fazach literackiego życiorysu pisarza; wreszcie, od

---

Niemcewicz i zwiastuny przemian w polskiej poezji, w: tenże, *W pierwszych latach narodowej niewoli. Schyłek polskiego oświecenia i zwiastuny romantyzmu*, Wrocław 2007.

⁵ Por. np.: M. Janion, *Starozakonni Polacy Niemcewicza*, w: taż, *Do Europy – tak, ale z naszymi umarłymi*, Warszawa 2000.

określenia jej statusu na tle innych zjawisk stanowiących o kształcie rodzimego piśmiennictwa okresu oświecenia i początków romantyzmu po ukazaniu przyczyn zmiany jej usytuowania w literackiej, ale i historycznoliterackiej, hierarchii w ciągu dwóch ostatnich stuleci.

Powód pierwszy jest prozaiczny, bo też łączy się z tym, o czym wspomniano w jednym z pierwszych zdań tego wstępu. Tak jak nie ma do tej pory choćby zarysu literackiej monografii pisarza, tak nie powstała również wykraczająca poza ujęcia podręcznikowe – z jednej – i opracowania dotyczące pojedynczych tekstów lub ich zbiorów – z drugiej strony – praca na temat Niemcewiczowskiej poezji, w szerszym od dzisiejszego, obejmującym obok utworów lirycznych także wierszowaną epikę (a więc i bajki), znaczeniu tego terminu. Mało tego, jeśli prześledzić pod tym kątem stan badań nad twórczością autora *Czterech pór życia ludzkiego*, okaże się, że właściwie jedynie *Śpiewy historyczne*, niektóre segmenty dorobku bajkopisarskiego – chodzi tu głównie o teksty z czasów Sejmu Wielkiego – i, choć już w znacznie mniejszym wymiarze, poezja potargowicka mogły liczyć na poważniejsze zainteresowanie ze strony historyków ówczesnej literatury. Nie sposób nie wspomnieć zatem w tym miejscu nazwisk kilku przynajmniej badaczy, bez których odnoszący się do Niemcewicza segment rozważań nad twórczością polskiego „wieku światła” byłby znacznie skromniejszy.

By pozostać w zgodzie z chronologią, jako pierwszego należałoby wymienić Stanisława Nowińskiego, autora pochodzącego jeszcze z lat osiemnastych XIX wieku omówienia kilkudziesięciu bajek, powstałych w różnych okresach życia Ursyna⁶. Proponowana w tym wieloczęściowym artykule systematyka budzi wprawdzie sporo wątpliwości, gdy idzie o kryteria podziału, jakimi się tam posłużono, niemniej jednak pozostaje jedynym tego rodzaju ujęciem obecności gatunku w obrębie pisarstwa absolwenta Szkoły Rycerskiej. Co znaczące, choć Nowiński dostrzega wartość Niemcewiczowskiej fabulistyki, stwierdzając kategorycznie, że utwory te „nie zestarzeją się nigdy”⁷, to jego opinia na temat pozostałej części poetyckiego dorobku twórcy *Trenów wygnańca* nie odbiega od tego, co traktowano przez długie lata niemal jak aksjomat. Pisze on mianowicie, że „wymagania [...] zwiększyły się”⁸, dając tym samym do zrozumienia, iż muza Niemcewicza nie wytrzymała próby czasu; straciła na wartości wraz z zatarciem się pamięci o jej historyczno-narodowych uwarunkowaniach. Pobrzmiwiają w tych sugestiach tony znane chociażby z paryskich wykładów Adama Mickiewicza, gdzie o zmarłym niedawno mentorze sporej grupy popowstaniowych emigrantów mówiło się cie-

---

⁶ S. Nowiński, *O bajkach J.U. Niemcewicza. Studium literacko-krytyczne*, „Biblioteka Warszawska” 1888, t. 1, s. 329–353; t. 2, s. 399–414; t. 3, s. 38–51.

⁷ Tamże, t. 1, s. 329. Uwagę zwraca zwłaszcza akcentowanie „wybornego humoru” autora bajek i „wdzięku [jego – G.Z.] poezji” (t. 1, s. 340).

⁸ Tamże.

pło, a czasami wręcz z entuzjazmem, uwypuklając wszakże to, że „pisma jego były dlań narzędziem w walce z wrogami Polski” i pozostawały „obliczone na wywarcie doraźnego wpływu”, on sam zaś „nigdy nie składał ofiar sztuce”⁹. Również tym – pozostawianiem w obszarze oddziaływania opinii twórców innej już epoki (nawet jeśli, jak Mickiewicz czy Antoni Malczewski, darzyli oni autora *Dumy o Żółkiewskim* niekłamany szacunkiem¹⁰), a zwłaszcza rangą ich dokonań literackich – należy chyba tłumaczyć kształt recepcji Niemcewiczowskiej poezji w niemałej części XIX i w XX wieku, a więc w okresie, utrwalanej przez brak politycznej suwerenności, dominacji romantycznego paradygmatu w świadomości Polaków.

Z podobną optyką, sytuującą Niemcewicza nie tyle w roli poety, ile raczej piszącego wierszem polityka, spotykamy się w pracach Jana Dihma, niezwykle, skądinąd, zasłużonego dla podtrzymywania pamięci o tej twórczości komentatora licznych dzieł pisarza i wydawcy jego pamiętników¹¹. Przykładem niech będzie tutaj rozprawa *Niemcewicz jako polityk i publicysta w czasie Sejmu Czteroletniego*¹², w której za szczegółowym objaśnieniem okoliczności powstania kolejnych spośród ówczesnych bajek inflanckiego posła nie idą poważniejsze sygnały chęci wyjścia poza tak rozumianą jednowymiarowość ich analizy, sprowadzającej się do zaakcentowania doraźności konkretnych tekstów. A przecież, nawet nie zapominając o tym, w obszarze jakiej problematyki chciał poruszać się Dihm, trudno byłoby uznać za niemożliwy do zakwestionowania pogląd o ograniczaniu się semantycznego zakresu bajki politycznej do czasu i środowiska, w których została ona napisana. Trudno chociażby dlatego, że deprecjonowalibyśmy wówczas znaczenie wpisanej w bajkowy genotyp uniwersalności przesłania. Wydaje się, że w przywoływanej tu rozprawie – bez wątpienia jednej z najważniejszych, jakie poświęcono określonemu fragmentowi biografii twórczej Niemcewicza – zabrakło podkreślenia genologicznej odrębności bajki na tle innych form wypowiedzi, po które sięgał on w tamtych latach: oracji, satyry, komedii, o zamieszczanych w formie listu we współredagowanej przez niego „Gazecie Narodowej

---

⁹ A. Mickiewicz, *Literatura słowiańska. Kurs drugi*, w: tenże, *Dzieła*, t. 9, oprac. J. Maślanka, Warszawa 1997, Wykład XXI, s. 267.

¹⁰ Przypomnijmy jedynie, że ten drugi zadedykował Niemcewiczowi *Marię*, pisząc między innymi: „Dawno już niedoznana pociecha ożywia serce moje w chwili, w której mi wolno, przypisując JW W Panu tę powieść, publicznie wyrazić uwielbienie dla Jego charakteru i tej niezmordowanej, życiem świetnej wyobraźni a pełnej wdzięków erudycji, jakich nie przestajecie używać na wzbogacanie literatury polskiej w coraz nowe i tak szacowne dzieła. Nie dziw, że mnie to bardzo podchlebia, iż mi pozwalacie ozdobić karty moje Waszem imieniem, kiedy dusza każdego rodaka lubi się karmić słodyczą Waszego pióra, i nie tylko mój umysł rad się przegląda w biegu czystym i użytecznym Waszego życia”. A. Malczewski, *Maria. Powieść ukraińska*, wyd. J. Ujejski, Kraków 1922, s. 2.

¹¹ J.U. Niemcewicz, *Pamiętniki czasów moich*, wstęp i oprac. J. Dihm, Warszawa 1957, t. 1–2.

¹² J. Dihm, *Niemcewicz jako polityk i publicysta w czasie Sejmu Czteroletniego*, Kraków 1928.

i Obcej” artykułach nie wspominając. Znajdujące się u źródła rozważań Dharma przeświadczenie, że „ani na chwilę [...] nie wolno odłączać Niemcewicza jako polityka od Niemcewicza jako pisarza i publicyisty”¹³, spowodowało, że literacka autonomia bajki została gdzieś w nich zagubiona.

Jeśli chodzi o *Śpiewy historyczne*, sytuacja wyglądała nieco inaczej, ale też liczba prac na ich temat była zdecydowanie większa niż w przypadku Niemcewiczowskich bajek. Tym, co skupiało na ogół uwagę badaczy, były geneza i kształtowanie się zbioru – począwszy od szkicu Władysława Jankowskiego¹⁴, przez teksty Leona Płoszewskiego i Antoniego Knota¹⁵, aż po mającą charakter monograficzny, choć również koncentrującą się na „chronologii” i „załążkach”, rozprawę Michała Witkowskiego, wydaną pod koniec lat siedemdziesiątych poprzedniego stulecia¹⁶. Ta ostatnia to z pewnością najistotniejsza publikacja dotycząca całego cyklu, należy jednak pamiętać, że wcześniej pojawiło się kilka znaczących studiów, których autorzy zajmowali się najstarszymi jego fragmentami, czyli sięgającymi puławskiego jeszcze okresu życia pisarza dumami. Wprawdzie w opracowaniach autorstwa Wilhelma Bruchnalskiego, Ignacego Górskiego czy Marii Żmigrodzkiej¹⁷ analizowana była głównie ich relacja z utworami pomieszczonymi w pierwszym z poetyckich tomów Mickiewicza, jednak pozwalało to przyjrzeć się zupełnie innemu aspektowi tych wierszy – umożliwiało dostrzeżenie ich literackich filiacji; o tyle istotnych, o ile dających o sobie znać także w balladowej, często „naśladowanej” z angielskiego, twórczości Ursyna. Tej ostatniej sporo miejsca poświęcił Czesław Zgorzelski, w odpowiednich fragmentach fundamentalnej pracy *Duma – poprzedniczka ballady*¹⁸ poddając oglądowi przenikanie się żywiołów lirycznego i epickiego w kontekście skłonności autora do czerpania z tradycji osjanicznej. W tej zresztą sprawie opinie Zgorzelskiego nierzadko odbiegały od wcześniejszych o kilkadziesiąt lat ustaleń Mariana Szyjkowskiego, zawartych w pracy *Osjan w Polsce na tle genezy romantycznego ruchu*¹⁹. Nie wchodząc tutaj w szczegóły owej polemiki, zaznaczając jedynie, że pierwszy z wymienionych badaczy

---

¹³ Tamże, s. 3.

¹⁴ W. Jankowski, *Geneza i dzieje „Śpiewów historycznych” Niemcewicza*, „Pamiętnik Literacki” 1910, s. 52–71.

¹⁵ L. Płoszewski, *Pierwsza redakcja „Śpiewów historycznych” (z r. 1809)*, „Pamiętnik Literacki” 1916, s. 276–290; A. Knot, *Dzieje „Śpiewów historycznych” J.U. Niemcewicza*, „Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich” 1948, s. 91–120.

¹⁶ M. Witkowski, *W kręgu „Śpiewów historycznych” Niemcewicza*, Poznań 1979.

¹⁷ W. Bruchnalski, *Mickiewicz – Niemcewicz*, „Pamiętnik Literacki” 1903 (s. 539–566), 1905 (s. 1–31); I. Górski, *Ballada polska przed Mickiewiczem*, Kraków 1920; M. Żmigrodzka, *Ballady i romanse” wobec tradycji niemcewiczowskiej*, „Pamiętnik Literacki” 1956, zeszyt specjalny (w setną rocznicę zgonu Adama Mickiewicza 1855–1955), s. 122–149.

¹⁸ C. Zgorzelski, *Duma – poprzedniczka ballady*, Toruń 1949.

¹⁹ M. Szykowski, *Osjan w Polsce na tle genezy romantycznego ruchu*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny”, t. 52, Kraków 1913, s. 1–174.

podważał – również w oparciu o analizę kompozycji tekstu, a nie tylko o rozpoznanie dominującej w nim tonacji – tezę o wyraźnym wpływie epickich pieśni Jamesa Macphersona na omawiane w obu publikacjach wiersze Niemcewicza, stwierdzić trzeba, że do czasu wystąpień Piotra Żbikowskiego w żadnej z późniejszych wypowiedzi na temat pisarskiego dorobku autora *Śpiewów historycznych* nie podnoszono tak konsekwentnie kwestii literackości jego poezji – wagi jej estetycznych, gatunkowych, językowych, nie zaś wyłącznie społeczno-politycznych wyznaczników.

Warto w związku z tym przypomnieć opinie Ignacego Chrzanowskiego oraz Juliusza Kleinera. Wydaje się bowiem, że niezależnie od zasług obu wymienionych badaczy dla podtrzymywania pamięci o tym pisarstwie w gruncie rzeczy utrwały one na różny sposób obraz Niemcewicza jako poety płodnego, ale artystycznie niewyrafinowanego, którego „niemal” wszystkie teksty „grzeszą [...] rozwlekłością i zaniedbaniem formy”²⁰, i który, mając predyspozycje po temu, by być u progu XIX wieku „inicjatorem nowej poezji”, nie potrafił ich wykorzystać, ponieważ własnej twórczości poetyckiej „nigdy [...] nie traktował zbyt poważnie i głęboko, nigdy z jej estetycznego piękna nie czynił problemu swego życia [...], na serio biorąc tylko swą obywatelską tendencję”²¹. Przekonanie o trafności podobnego uzasadnienia okazało się na tyle trwałe, że nawet w gronie współczesnych edytorów dzieł Niemcewicza za dowiedzioną scjentystycznie prawdę, wartą obwieszczenia w pierwszym zdaniu komentarza, zdarzało się uznawać sąd, iż twórca *Smuteków w więzieniu moskiewskim pisanych do przyjaciela* „znakomitością literacką nigdy nie był”, a w efekcie takiego rozumowania sprowadzano jego pisarski potencjał do umiejętności „robienia wierszy”²². O swego rodzaju badawczej ostrożności wobec wierszowanych, szczególnie lirycznych, utworów pisarza świadczyć może także, wzmiankowana wcześniej, książka będąca pokłosiem zorganizowanej stosunkowo niedawno, bo w 1999 roku, warszawskiej konferencji pt. „Julian Ursyn Niemcewicz – pisarz, historyk, świadek epoki”; gdzie na grubo ponad dwadzieścia artykułów w kilku tylko podejmuje się problematykę jego poezji. W grupie tej na szczególnego typu zainteresowanie zasługują teksty Magdaleny Rudkowskiej oraz Marka Nalepy²³, pozwalające sądzić, że w odniesieniu do twórców takich właśnie jak Niemcewicz, zbyt często

---

²⁰ I. Chrzanowski, *Dwa nieznanne paszkwile Niemcewicza*, w: tenże, *Z dziejów satyry polskiej XVIII wieku*, Warszawa 1909, s. 207.

²¹ J. Kleiner, *Sentymentalizm i preromantyzm. Studia inedita z literatury porozbiorowej 1795–1822*, oprac. J. Starnawski, Kraków 1975, s. 37–38.

²² J. Komar, *Dwa poematy Juliana Ursyna Niemcewicza: „Do węgla” i „Oda do świata”*, w: *Miscellanea z lat 1800–1850*, 2, red. nauk. C. Zgorzelski, Wrocław 1967, s. 131.

²³ M. Rudkowska, *Niemcewicz i Rosja*, w: *Julian Ursyn Niemcewicz – pisarz, historyk, świadek epoki*, dz. cyt., s. 101–117; M. Nalepa, *Literacki plon pobytów Juliana Ursyna Niemcewicza w Ameryce*, w: *Julian Ursyn Niemcewicz – pisarz, historyk, świadek epoki*, dz. cyt., s. 89–99. Wypada dodać, że w tej samej książce znajdujemy również szkic Piotra Żbikowskiego: *Opisy przyrody*

ocenianych tyleż jednostronnie, ile po prostu nonszalancko, wciąż możliwa jest – by odwołać się do klasycznej już formuły – inna historia literatury, czyniąca przedmiotem rozważań to, co, niezależnie od obowiązujących trendów, środowiskowych fascynacji, a czasami też presji badawczej tradycji, winno dla przedstawicieli tej dyscypliny pozostawać kluczowe, czyli tekst literacki.

Zbliżamy się w ten sposób do wskazania drugiego z powodów powstania niniejszej rozprawy. Była nim – mówiąc w skrócie – chęć zastanowienia się nad faktycznym, nieobwarowanym pojęciowymi kliszami, usytuowaniem interesującego nas segmentu twórczości Niemcewicza pośród zjawisk wyznaczających kształt polskiej poezji od przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych wieku XVIII aż po początek lat czterdziestych następnego stulecia. W kontekście tego, o czym pisano powyżej, potrzeba takiej refleksji wydawała się zresztą oczywista; wyjście poza towarzyszące recepcji Niemcewiczowskiego pisarstwa stereotypy nie może się wszak dokonać bez uważnego prześledzenia procesów literackich, w obrębie których ono powstawało i pod wpływem których ewoluowało. Nie sposób zaś się o to pokusić bez przeniesienia środka ciężkości literaturoznawczej analizy na kolejne utwory lub ich grupy, bo przecież przede wszystkim w nich (a nie poza czy ponad nimi) odnaleźć możemy to, co stanowi o przynależności autora *Moich marzeń* do określonych, zakorzenionych w twórczości tamtego okresu, porządków estetycznych, ale i to, wokół czego budował on swą pisarską odrębność.

Tak postrzegana literackość dzieła Niemcewicza o tyle inaczej wyraża się w jego wierszach, o ile już sama formuła komunikowania się z czytelnikiem wiąże się tu z pewną – nieodbieraną zapewne wówczas z taką intensywnością, jak dzisiaj, ale bez wątpienia odczuwaną – nienaturalnością, czy może raczej niezwykłością, słownego przekazu²⁴. Wprawdzie Ursyn przygotowujący laudacyjne przemowy celem wygłoszenia ich na forum Towarzystwa Przyjaciół Nauk, komentujący bieżące wydarzenia na kartach prowadzonych przez siebie diariuszy lub, jak w *Listach litewskich*, uprawiający publicystykę na pograniczu epistolarnej powieści to pisarz w nie mniejszym stopniu świadomy gatunkowo-językowych uwarunkowań swych wypowiedzi niż Niemcewicz-twórca poematów, autor elegii czy ód; wydaje się jednak, że – raz jeszcze to podkreślimy – właśnie niedowartościowanie tej drugiej sfery literackiej aktywności wychowanka sentymentalnych Puław zaważyło na postępującym marginalizowaniu jego znaczenia w badaniach nad tym wymiarem polskiego piśmiennictwa okresu oświecenia, który nie pozwala się opisać wyłącznie w kategoriach stosowanych w przypadku literatury polityczno-okolicznościowej.

---

w poezji Niemcewicza z początków XIX wieku jako zwiastuny literackiego przełomu (s. 189–216), zapowiadający wspomnianą powyżej rozprawę rzeszowskiego badacza.

²⁴ Lucylla Pszczółowska pisała w tym kontekście o „pewnej nadwyżce organizacyjnej” utworu wierszowanego względem prozy, gdy idzie o „strukturę językową” tekstu – zob.: taż, *Semantyka form wierszowych*, „Pamiętnik Literacki” 1981, z. 4, s. 191.

Co zatem będzie określane tutaj jako „twórczość poetycka”, wytyczając tym samym obszar rozważań nad kształtem Niemcewiczowskiego słowa? Najprościej byłoby odpowiedzieć, że wszystko, do napisania czego adiutant księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego, późniejszy insurgent i obywatel Stanów Zjednoczonych Ameryki, a w końcu współzałożyciel Biblioteki Polskiej w Paryżu użył mowy wiązanej – i jest to prawda, z jednym, istotnym jednakże, zastrzeżeniem. Chodzi mianowicie o dramatopisarstwo. Utworów tego rodzaju – tragedii, dram, komedii czy komediooper – stworzył Niemcewicz kilkanaście, debiutując w tej roli w przeddzień rozpoczęcia obrad Sejmu Wielkiego jako autor *Władysława pod Warną*²⁵. Mimo iż w znakomitej większości przyjęły one formę wierszowaną²⁶, rodzajowa specyfika tych tekstów, pośród których jedynie *Powrót posła* – z podobnych, skądinąd, przyczyn jak późnostańskie bajki czy *Śpiewy historyczne* – zaznaczył wyraźniej swą obecność w polonistycznym (czytaj: nie tylko historycznoliterackim) obiegu, nakazuje jednak potraktować je jako kategorię osobną. Nie jest przy tym bez znaczenia, choć nie pozostaje tu czynnikiem decydującym, fakt, że w ostatnich latach ukazały się obszerne opracowania dramatycznego dorobku pisarza²⁷, co tyleż przyczyniło się do wypełnienia poważnej luki w badaniach nad dziejami rodzimej literatury scenicznej na przełomie wieków XVIII i XIX, ile pozwoliło uporządkować w jakiejś mierze wiedzę o Niemcewiczowskiej dramaturgii.

Skrótowego objaśnienia domaga się też sama koncepcja pracy. Dostrzegając konieczność ujęcia interesującego nas materiału literackiego w perspektywie pisarskiego rozwoju Ursyna, nie wycofując się przy tym ze zgłaszanych wcześniej obiekcji względem przeważnie dotychczas stosowanej metody omawiania jego twórczości, uznaliśmy, że właściwym rozwiązaniem będzie analiza kolejnych jej faz pod kątem ujawniania się w powstających w każdej z nich utworach określonych linii myślenia oraz konwencji estetycznych, i nakładania się tych ostatnich na rodzajowo-gatunkową matrycę tekstu, uwzględniająca jednocześnie różnorodnie zaznaczający się w warstwie problematyki dzieła kontekst kulturowy (historyczny, polityczny, lecz także środowiskowy, obyczajowy, towarzyski), w którym ono powstawało. Osobno zostaną przy tym potraktowane bajki i poematy. W przypadku pierwszej z tych grup o podobnym posunięciu zdecydowała obfitość tworzących ją wierszy, choć wzięto też pod uwagę nie zawsze uzasadnione literacką wartością poszczególnych tekstów dysproporcje

---

²⁵ Napisany w latach 1786–1787 tekst opublikowano dopiero w zbiorowej edycji dzieł pisarza: J.U. Niemcewicz, *Pisma różne wierszem i prozą*, t. 1, Warszawa 1803.

²⁶ Wyjątkiem jest pisany po francusku, pozostawiony tylko we fragmencie utwór *Congrès*, pochodzący z końcowego, paryskiego okresu twórczości Ursyna. Rękopis tego tekstu znajduje się w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu (dalej: BPP), sygn. 495 (s. 31–36).

²⁷ M. Chachaj, *Dramy i tragedie historyczne Juliana Ursyna Niemcewicza*, Lublin 2007; E. Szczepan, *Pogrobowiec oświecenia czy nowator? Dziewiętnastowieczna twórczość dramatyczna Juliana Ursyna Niemcewicza*, Szczecin 2011.

pomiędzy nimi, gdy idzie o częstotliwość pojawiania się w historycznoliterackim dyskursie. Utwory należące do drugiej grupy są natomiast tyleż odmienne w sferze kompozycji od reszty dzieł poetyckich Niemcewicza, ile w większości pozostają właściwie nieznanne, co wobec ich znaczenia dla zrozumienia tego pisarstwa, ale i niemałych walorów artystycznych niektórych z nich wydaje się usprawiedliwiać poświęcenie im odrębnej partii rozważań. Jeżeli chodzi o biografię autora, będzie ona przywoływana w funkcji integralnego składnika refleksji nad kolejnymi etapami jego twórczości, nie stanowiąc ośrodka samodzielnego wątku rozprawy. Jedynie skrótowo zatem zostaną tutaj ujęte te partie życiorysu poety, które poprzedzały moment jego literackiej inicjacji.

Liczba tekstów składających się na bibliografię podmiotową znacząco przekracza czterysta pięćdziesiąt, co przekonuje, że rymotwórstwo nie lokoowało się na marginesie pisarskiej działalności Niemcewicza. W imię klarowności obrazu tego zjawiska trzeba jednakże zwrócić uwagę na kilka dodatkowych okoliczności, pozwalających mówić o takim właśnie stanie posiadania współczesnego badacza tej poezji. Po pierwsze, pewną częścią wierszowanych tekstów twórcy *Dumań w Ursynowie* nie dysponujemy i dysponować zapewne już nigdy nie będziemy, ich autografy zostały bowiem – nie zawsze chyba bez winy samego pisarza – zagubione, a kopii najprawdopodobniej nie sporządzono. Po drugie, nawet jeśli brać pod uwagę wyłącznie te wiersze, które zostały wydrukowane lub których rękopisy autorskie bądź odpisy nie uległy zniszczeniu, z ostrożnością należałoby podchodzić do uznania zgromadzonego w taki sposób zbioru za kompletny, a to z powodu właściwej Niemcewiczowi łatwości pisania, nakładającej się w dodatku na jego liczne doświadczenia podróżnicze i prowadzenie przezeń bogatego życia towarzyskiego, mogącej tym samym skutkować pozostawianiem jakichś fragmentów tej twórczości (zwłaszcza liryków okolicznościowych) w domowych archiwach wielu nie tylko angielskich czy francuskich, ale i amerykańskich rodów, z potomkami małżonki poety, Susan Livingston-Kean, na czele. Po trzecie, w przypadku niektórych z odnotowanych w tej pracy tekstów istnieją do dziś poważne wątpliwości natury atrybucyjnej – tam, gdzie naszym zdaniem autorstwo Niemcewicza mogło zostać z dużym prawdopodobieństwem wykluczone, rezygnowano z włączenia omawiania utworu w tok zasadniczej części wypowiedzi. Po czwarte wreszcie, stosunkowo duża liczba utworów stanowiących przedmiot niniejszej rozprawy ma charakter naśladowania – jak to wtedy określano – wierszy powstałych w innych językach. Nieuwzględnienie ich w podobnych rozważaniach byłoby sprzeczne z ówczesnym stanem świadomości literackiej, przyzwalającym na odnoszenie zasady licencji poetyckiej również do wszelkiego typu parafraz i adaptacji literatury obcej, a ujawniającym się chociażby poprzez decyzje dotyczące umieszczania takich tekstów w zbiorowych wydaniach dzieł danego pisarza. Konkludując – wolno wyrazić przekonanie, że pomimo przedstawionych powyżej zastrzeżeń katalog tekstów, jakie zdołano

zebrać na potrzeby prowadzonego tu wywodu, pozostaje reprezentatywny dla poetyckiej twórczości Juliana Ursyna Niemcewicza.

W trakcie omawiania poszczególnych utworów ich fragmenty cytować będzie się za źródłami drukowanymi (w pierwszej kolejności tymi, które autor mógł kontrolować) bądź – jeśli tekst nie został do tej pory opublikowany – rękopisami²⁸, z przyznaniem pierwszeństwa autografom poety. Dodać trzeba, że tam, gdzie było to możliwe, druki, niezależnie od daty wydania, skonfrontowano ponownie z rękopiśmiennymi (przede wszystkim: oryginalnymi) wersjami konkretnych wierszy. Jeśli chodzi o zapis poszczególnych tekstów, zmodernizowane zostały ortografia i interpunkcja, jednocześnie starano się zachować właściwości języka Niemcewicza w zakresie fleksji i fonetyki (nie tylko w miejscach, gdzie zmiany zakłócałyby rytmiczny porządek wiersza), nie ingerując na przykład w sytuacjach, w których posługiwanie się przez niego określoną formą gramatyczną wiązało się z występowaniem oboczności²⁹.

Władze Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego zechcą przyjąć w tym miejscu podziękowania za współfinansowanie mojego pobytu w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Przeprowadzona tam kwerenda okazała się nieodzowna w kontekście rzetelności badań nad końcowym okresem Niemcewiczowskiej poezji.

Podziękowania składam również Panu Profesorowi Markowi Nalepie za niezwykle wnikliwe uwagi formułowane z pozycji recenzenta wydawniczego tej książki.

Chciałbym wreszcie najserdeczniej podziękować Panom Profesorom: Julianowi Maślance i Andrzejowi Borowskiemu – za życzliwość, za rady, za obecność.

---

²⁸ Inne przypadki powoływania się na tego rodzaju źródło zostaną osobno odnotowane.

²⁹ Zjawisko takie obserwujemy między innymi w formach biernika liczby pojedynczej rzeczowników żeńskich samogłoskowych, pojawiają się tam mianowicie końcówki: -ę, -ą, np. niewolę/niewolą, zbrodnię/zbrodnią, lutnię/lutnią. Por.: H. Waszkis, *Język utworów J.U. Niemcewicza. Fonetyka i fleksja*, „Rozprawy Komisji Językowej” IX, Wrocław 1973, s. 171–215.

Bibliografia (wybór)

- [?], *Wiadomość o rękopismach pozostałych po Julianie Ursynie Niemcewiczu*, „Prze-
gląd Poznański”, t. 26 (1858), s. 34–46.
- Abramowska J., *O bajce politycznej*, w: *Miejsca wspólne. Szkice o komunikacji literac-
kiej i artystycznej*, red. E. Balcerzan, S. Wysłouch, Warszawa 1985.
- Abramowska J., *Polska bajka ezopowa*, Poznań 1991.
- Aleksandrowicz A., *Izabela Czartoryska. Polskość i europejskość*, Lublin 1998.
- Aleksandrowicz A., *Julian Ursyn Niemcewicz w Puławach. (Z mecenatu Adama Kazi-
mierza Czartoryskiego)*, „Rocznik Lubelski”, t. 3 (1960), s. 129–156.
- Aleksandrowicz A., *Ogrody sybillińskie Juliana Ursyna Niemcewicza*, w: *Julian Ursyn
Niemcewicz – pisarz, historyk, świadek epoki*, red. J. Wójcicki, Warszawa 2002.
- Aleksandrowicz A., *Puławski historyzm i preromantyzm. (Puławy w latach 1796–
1831)*, w: *Puławy dawne i nowe*, red. J. Trześniak, Lublin 1987.
- Aleksandrowicz A., *Puławy – środowisko kulturalne i literackie (wiek XVIII–XIX)*,
w: *Puławy. Materiały sesji popularnonaukowej*, red. Z. Hirsz, A. Zagórska-Czar-
necka, Lublin 1964.
- Aleksandrowicz A., *Różne drogi do wolności. Puławy Czartoryskich na przełomie
XVIII i XIX wieku*, Puławy 2011.
- Aleksandrowicz A., *Sejm Czteroletni i Konstytucja 3 Maja w kręgu Puław*, w: „*Rok
Monarchii Konstytucyjnej*”. *Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytu-
cji 3 Maja*, red. T. Kostkiewiczowa, Warszawa 1992.
- Aleksandrowicz A., *Wstęp*, w: *Z kręgu Marii Wirtemberskiej. Antologia*, oprac.
A. Aleksandrowicz, Warszawa 1978.
- Aleksandrowska E., *„Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia biblio-
graficzna*, wyd. 2, Warszawa 1999.
- Bachelard G., *Wyobraźnia poetycka. Wybór pism*, red. H. Chudak, tłum. H. Chudak,
A. Tatarkiewicz, przedm. J. Błoński, Warszawa 1975.
- Bagłajewski A., *Śmierć ojczyzny w poezji polskiej końca XVIII i początku XIX wieku*,
„*Annales UMCS. Sectio FF. Philologiae*”, vol. VII (1989), s. 117–136.
- Bar A., *Kumoszki na Parnasie*, Kraków 1947.
- Bartkiewicz K., *Obraz dziejów ojczystych w świadomości historycznej w Polsce doby
oświecenia*, Poznań 1979.

- Bartoszyński K., *Aspekty i relacje tekstów. (Źródło – historia – literatura)*, w: *Dzieło literackie jako źródło historyczne*, red. Z. Stefanowska, J. Sławiński, Warszawa 1978.
- Berent W., *Zmierzch wodzów*, Rzym 1946.
- Bolecki W., *Julian Ursyn Niemcewicz (1758–1841)*, w: *Pisarze polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, t. 2, Warszawa 1994.
- Borowy W., *Niemcewicz w Paryżu*, w: tenże, *Studia i szkice literackie*, Warszawa 1983, t. 1.
- Borowy W., *O poezji polskiej w wieku XVIII*, Warszawa 1978.
- Brodziński K., *O elegii*, w: tenże, *Pisma estetyczno-krytyczne*, oprac. i wstęp Z.J. Nowak, Wrocław 1964, t. 1.
- Bruchnalski W., *Mickiewicz – Niemcewicz*, „Pamiętnik Literacki” 1903 (s. 539–566), 1905 (s. 1–31).
- Brzezina M., „Cztery pory życia człowieka”. *Poemat dydaktyczny J.U. Niemcewicza*, w: *Miscellanea z doby oświecenia*, 4, red. nauk. Z. Goliński, Wrocław 1973.
- Brzeziński J., *Wyznaczniki językowo-stylistyczne poezji sentymentalnej*, Zielona Góra 1979.
- Brzozowski J., *Muzy w poezji polskiej. Dzieje toposu do przełomu romantycznego*, Wrocław 1986.
- Bystron J.S., *Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego 1815–1831*, Lwów 1931.
- Chachaj M., *Dramy i tragedie historyczne Juliana Ursyna Niemcewicza*, Lublin 2007.
- Chrzanowski I., *Dwa nieznanne paszkwile Niemcewicza*, w: tenże, *Z dziejów satyry polskiej XVIII wieku*, Warszawa 1909.
- Chrzanowski I., *Niemcewicz jako miłośnik i obrońca mowy ojczystej*, w: tenże, *Studia i szkice. Rozbiory i krytyki*, Kraków 1939, t. 1.
- Chrzanowski I., *Z epoki romantyzmu. Studia i szkice*, Kraków 1918.
- Cieński M., *Pejzaże oświeconych. Sposoby przedstawiania krajobrazu w literaturze polskiej w latach 1770–1830*, Wrocław 2000.
- Czaja A., *Julian Ursyn Niemcewicz. Fragment biografii 1758–1796*, Toruń 2005.
- Czapliński W., *Kilka nowych szczegółów z pobytu J.U. Niemcewicza w Polsce w latach 1802–1804. (Na podstawie nieznanych listów poety)*, „Zeszyty Wrocławskie” 1951, nr 2, s. 33–42.
- Czartoryska I., *Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów*, Wrocław 1807.
- Czartoryski A.J., *Żywot J.U. Niemcewicza*, Paryż 1860.
- [Czartoryski A.K.], *Myśli o pismach polskich z uwagami nad sposobem pisania w rozmaitych materiach*, Wilno 1801 (właśc. 1810).
- Dadlez M., *Pope w Polsce w XVIII wieku*, Kraków 1923.
- Dąbrowski J., *Polacy w Anglii i o Anglii*, Kraków 1962.
- Deszcz M., *La Fontaine i jego wpływ na bajkę polską*, Kraków 1921.
- Dębicki L., *Puławy (1762–1830). Monografia z życia towarzyskiego, politycznego i literackiego na podstawie archiwum ks. Czartoryskich w Krakowie*, t. 1–4, Lwów 1887–1888.
- Dihm J., *Dramatyczne rozstanie się Niemcewicza z Kościuszką w Ameryce i próba wyjaśnienia sprawy „cudownego ozdrowienia” Naczelnika*, w: tenże, *Kościuszeko nieznanym*, Wrocław 1969.

- Dihm J., *Niemcewicz jako polityk i publicysta w czasie Sejmu Czteroletniego*, Kraków 1928.
- Dihm J., *Nieznane pieśni paszkwilu J.U. Niemcewicza na targowicę*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU” 1952 (1954), nr 5, s. 260–262.
- Dobakówna A., *Sielanka końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku wobec polskiej tradycji gatunku*, „Roczniki Humanistyczne” 1970, z. 1, s. 79–104.
- Dobrzyńska T., *Metafora*, Wrocław 1984.
- Doktor R., *Polska elegia oświeceniowa. Dzieje i model gatunku 1740–1822*, Lublin 1999.
- Dopart B., *Dlaczego romantyzm polski nie wyszedł z Puław*, w: *Czartoryscy – Polska – Europa. Historia i współczesność*, red. Z. Baran, Kraków 2003.
- Garbaczowa M., *Łacińska twórczość pisarzy polskiego oświecenia. Zagadnienia wstępne*, Kielce 1982.
- Ginkowa Ł., *Cechy języka sentymentalnej i wczesnoromantycznej liryki krajobrazowej*, „Pamiętnik Literacki” 1978, z. 4, s. 187–214.
- Głowiński M., *Ten śmieszny Prometeusz*, w: *tenże, Mity przebrane*, Kraków 1990.
- Golias M., *Wstęp*, w: *Bajki Ezopowe*, tłum. i oprac. M. Golias, Wrocław 1961.
- Goliński Z., *Ignacy Krasicki o Sejmie i Konstytucji 3 Maja*, w: „*Rok Monarchii Konstytucyjnej*”. *Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, red. T. Kostkiewiczowa, Warszawa 1992.
- Gołębiowska Z., *W kręgu Czartoryskich. Wpływy angielskie w Puławach na przełomie XVIII i XIX wieku*, Lublin 2000.
- Górski I., *Ballada polska przed Mickiewiczem*, Kraków 1920.
- Górski I., *Kościuszkowizm w literaturze polskiej XVIII wieku*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1914–1916, s. 636–648, 729–751, 826–855, 922–932.
- Grabski A.F., *Mysł historyczna polskiego oświecenia*, Warszawa 1976.
- Gubrynowicz B., *Z nieznanych autografów J.U. Niemcewicza*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, Lwów 1925, t. 1.
- Helsztyński S., *Polskie przekłady Milтона i Pope’a*, „Pamiętnik Literacki” 1928, s. 300–309, 474–489.
- Inglot M., „*Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor*” w literaturze i historii polskiej, „Pamiętnik Literacki” 1971, z. 1, s. 57–80.
- Janion M., Żmigrodzka M., *Romantyczna legenda księcia Józefa*, „Pamiętnik Literacki” 1977, z. 1, s. 55–95.
- Jankowski W., *Geneza i dzieje „Śpiewów historycznych” Niemcewicza*, „Pamiętnik Literacki” 1910, s. 52–71.
- Jeglińska E., *Między marzeniem a rzeczywistością. Ameryka w twórczości Juliana Ursyna Niemcewicza*, Poznań 2010.
- Jezierski F.S., *O bezkrólewicach w Polsce i o wybieraniu królów, począwszy od śmierci Zygmunta Augusta Jagiełły aż do naszych czasów*, Warszawa 1790.
- Kaleta R., *O twórczości satyrycznej Franciszka Zabłockiego w okresie Sejmu Czteroletniego*, w: *tenże, Oświeceni i sentymentalni*, Wrocław 1971.
- Kaleta R., *Poezja antytargowicka i jakobińska*, „Pamiętnik Literacki” 1950, z. 3–4, s. 936–964.
- Kaleta R., *Stan badań nad polską poezją polityczną z lat 1788–1795*, „Pamiętnik Literacki” 1960, z. 2, s. 317–360.

- Kaleta R., *Wstęp*, w: *Ulotna poezja patriotyczna oświecenia (1774–1997)*, oprac. R. Kaleta, Wrocław 1977.
- Kalinka W., *Sejm Czteroletni*, t. 1–2, Kraków 1895–1896.
- Kallenbach J., *Puławy J.U. Niemcewicza*, w: J.U. Niemcewicz, *Puławy. Poemat w czterech pieśniach*, wyd. i obj. J. Kallenbach, Brody 1907.
- Kamionka-Straszakowa J., *Życie literackie w Polsce w pierwszej połowie XIX w. Studia*, Warszawa 1970.
- Kizwalter T., *Ludzie i idee oświecenia w Polsce porobizorowej*, Warszawa 1987.
- Kleiner J., *Przyczynki do dziejów romantyzmu w Polsce. Lewis i jego „Tales of Wonder” jako źródło ballad Niemcewicza*, „Pamiętnik Literacki” 1921, s. 19–28.
- Kleiner J., *Sentymentalizm i preromantyzm. Studia inedita z literatury porobizorowej 1795–1822*, oprac. J. Starnawski, Kraków 1975.
- Klimowicz M., *Człowiek polskiego oświecenia wobec historii*, w: *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, kom. red. R. Dutkova, J. Dybiec, L. Hajdukiewicz, Wrocław 1977.
- Klimowicz M., *Renesans tradycji barskiej w literaturze Sejmu Wielkiego i insurekcji kościuszkowskiej*, w: *Przemiany tradycji barskiej. Studia*, red. Z. Stefanowska, Kraków 1972.
- Knot A., *Dzieje „Śpiewów historycznych” J.U. Niemcewicza*, „Rocznik Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich” 1948, s. 91–120.
- Komar J., *Dwa poematy Juliana Ursyna Niemcewicza: „Do węgła” i „Oda do świata”*, w: *Miscellanea z lat 1800–1850*, 2, red. nauk. C. Zgorzelski, Wrocław 1967.
- Konopczyński W., *Konfederacja barska*, t. 1–2, Warszawa 1936–1938.
- Kopczyńska Z., *Język a poezja. Studia z dziejów świadomości językowej i literackiej oświecenia i romantyzmu*, Wrocław 1976.
- Kopczyńska Z., Pszczołowska L., *Rozwój języka narodowego a rozwój form literackich w okresie oświecenia*, w: *Problemy literatury polskiej okresu oświecenia*, seria 1, red. Z. Goliński, Warszawa 1973.
- Kostkiewiczowa T., *Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów oświecenia*, Warszawa 1984.
- Kostkiewiczowa T., *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko. Szkice o prądach literackich polskiego oświecenia*, Warszawa 1975.
- Kostkiewiczowa T., *Liryka i gatunki liryczne w poetykach polskiego oświecenia*, w: *Z teorii i historii literatury. Prace poświęcone V Międzynarodowemu Kongresowi Sławistów w Sofii*, red. K. Budzyk, Wrocław 1963.
- Kostkiewiczowa T., *Miejsce ody w poezji polskiego oświecenia*, w: *Studia z teorii i historii poezji*, red. M. Głowiński, seria 1, Wrocław 1967.
- Kostkiewiczowa T., *Model liryki sentymentalnej w twórczości Franciszka Karpińskiego*, Wrocław 1964.
- Kostkiewiczowa T., *Notatki do syntezy historii literatury polskiej po rozbiorach*, w: *taż, Z oddali i z bliska. Studia o wieku oświecenia*, Warszawa 2010.
- Kostkiewiczowa T., *Oda w poezji polskiej. Dzieje gatunku*, Wrocław 1996.
- Kostkiewiczowa T., *Poezja i czułe serce*, w: *Studia romantyczne. Prace poświęcone VII Międzynarodowemu Kongresowi Sławistów*, red. M. Żmigrodzka, Wrocław 1973.
- Kostkiewiczowa T., *Poezja religijna czasów oświecenia w Polsce*, w: *Polska liryka religijna*, red. S. Sawicki, P. Nowaczyński, Lublin 1983.

- Kostkiewiczowa T., *Polski wiek światel. Obszary swoistości*, Wrocław 2002.
- Kostkiewiczowa T., *Z problematyki gatunkowej polskiego poematu opisowego („Sofiówka” i „Ziemiaństwo polskie”)*, w: *Styl i kompozycja. Konferencje teoretycznoliterackie w Toruniu i Ustroniu*, red. J. Trzynadłowski, Wrocław 1965.
- Kowalska A., *Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815–1822*, Warszawa 1961.
- Koźmian A.E., *Wspomnienia*, Poznań 1867, t. 1–2.
- [Koźmian A.E.], *Niemcewicz w społeczeństwie warszawskim*, „Przegląd Poznański”, t. 23 (1857), s. 152–163.
- Koźmian K., *Pamiętniki*, wstęp i komentarz J. Willaume, oprac. edyt. M. Kaczmarek, K. Pecold, Wrocław 1972, t. 1–3.
- Krasicki I., *O rymotwórstwie i rymotwórcach*, cz. 1, rozdz. 6: *O apologii albo bajkach i powieściach*, w: tenże, *Dzieła*, t. 3, Lipsk 1834.
- Kraushar A., *Salony i zebrania literackie warszawskie na schyłku wieku XVIII i w ubiegłym stuleciu*, Warszawa 1916.
- Kraushar A., *Senator Nowosilcow i cenzura za Królestwa Kongresowego (1819–1929)*, Kraków 1911.
- Kraushar A., *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych*, Kraków–Warszawa 1900–1906, ks. I–IV.
- Krupianka A., *Normy stylistyczne polskiego klasycyzmu*, w: *Z teorii i historii literatury. Prace poświęcone V Międzynarodowemu Kongresowi Słowistów w Sofii*, red. K. Budzyk, Wrocław 1963.
- Kulawik A., *Wprowadzenie do teorii wiersza*, Warszawa 1988.
- Kurpiel A.M., *Nieznane utwory J.U. Niemcewicza*, „Pamiętnik Literacki” 1908 (s. 350–371, 625–639), 1913 (s. 78–90, 219–228, 340–350).
- Lach Szymra K., *Mowa w rocznicę śmierci ś.p. Juliana U. Niemcewicza, czytana na posiedzeniu Grona Historycznego Londyńskiego 21 maja 1842 roku*, Paryż 1842.
- Legeżyńska A., *Tłumacz, czyli drugi autor*, w: *Miejsca wspólne. Szkice o komunikacji literackiej i artystycznej*, red. E. Balcerzan, S. Wyślouch, Warszawa 1985.
- Libera Z., *Bohater literacki polskiego oświecenia*, w: *Wiek oświecony. Studia i szkice z dziejów literatury i kultury polskiej XVIII i początków XIX wieku*, Warszawa 1986.
- Libera Z., *Powstanie kościuszkowskie w literaturze polskiej*, „Przegląd Humanistyczny” 1968, nr 2, s. 19–36.
- Libera Z., *Tradycje baroku*, w: *Problemy polskiego oświecenia. Kultura i styl*, Warszawa 1969.
- Libera Z., *Zagadnienie wojny i pokoju w literaturze polskiego oświecenia*, w: tenże, *Rozważania o wieku tolerancji, rozumu i gustu. Szkice o XVIII stuleciu*, Warszawa 1994.
- Linowska S., *Poezja elegijna w Polsce*, w: *Elegia*, oprac. L. Winniczuk, S. Linowska, Warszawa 1950.
- Ludzie oświecenia o języku i stylu*, oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska, red. M.R. Mayenowa, t. 1–2, Warszawa 1958.
- Łojek J., *Geneza i obalenie Konstytucji 3 Maja. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej 1787–1792*, Lublin 1986.
- Maciejewski J., *Wczesna twórczość Juliana Ursyna Niemcewicza*, w: *Julian Ursyn Niemcewicz – pisarz, historyk, świadek epoki*, red. J. Wójcicki, Warszawa 2002.

- Maćkowiak K., *Ukształtowanie leksykalno-stylistyczne polskiej bajki oświeceniowej*, Zielona Góra 1994.
- Majchrowski S., *O Julianie Niemcewiczu. Opowieść biograficzna*, Warszawa 1982.
- Maksimowicz K., *Antytargowickie druki ulotne Juliana Ursyna Niemcewicza. Sprawa chronologizacji*, „Prace Polonistyczne” 2005, s. 41–56.
- Maksimowicz K., *Poezja polityczna a Sejm Czteroletni*, Gdańsk 2000.
- Markiewicz H., *Literatura polskiego oświecenia w opiniach doby romantyzmu*, „Ruch Literacki” 2006, z. 1, s. 17–36.
- Markiewicz H., *Zawartość narracyjna i schemat fabularny*, w: tenże, *Wymiary dzieła literackiego*, Kraków–Wrocław 1984.
- Maślanka J., *Słowiańskie mity historyczne w literaturze polskiego oświecenia*, Wrocław 1968.
- Mickiewicz A., *Literatura słowiańska. Kurs drugi*, w: tenże, *Dzieła*, t. 9, oprac. J. Maślanka, Warszawa 1997, Wykład XXI.
- Mochnacki M., *O literaturze polskiej w wieku XIX. Tom I*, w: tenże, *Rozprawy literackie*, oprac. M. Strzyżewski, Wrocław 2000.
- Mościcki H., *Nieznana satyra polityczna Niemcewicza*, „Tygodnik Ilustrowany” 1922, nr 7, s. 107.
- Nalepa M., *„Takie życie dziś nasze, gdy Polska ustaje...”. Pisarze stanisławowscy a upadek Rzeczypospolitej*, Wrocław 2002.
- Nalepa M., *„Żyć bez ojczyzny, w obcym panowaniu...”. Pielgrzym, wygnaniec i „przychodzień”*, w: tenże, *Między żarliwością a zdradą. Studia i szkice o literaturze późnego polskiego oświecenia*, Kraków 2010.
- Nalepa M., *Julian Ursyn Niemcewicz w opiniach pisarzy i pamiętnikarzy początku dziewiętnastego stulecia*, w: tenże, *Między żarliwością a zdradą. Studia i szkice o literaturze późnego polskiego oświecenia*, Kraków 2010.
- Nalepa M., *Literacki plon pobytów Juliana Ursyna Niemcewicza w Ameryce*, w: *Julian Ursyn Niemcewicz – pisarz, historyk, świadek epoki*, red. J. Wójcicki, Warszawa 2002.
- Nalepa M., *Poetyckie echa wyjazdu Juliana Ursyna Niemcewicza do Ameryki*, w: tenże, *Między żarliwością a zdradą. Studia i szkice o literaturze późnego polskiego oświecenia*, Kraków 2010.
- Niemcewicz J.U., [Stanowisko w sporze o nową sztukę], w: *Walka romantyków z klasykami*, wstęp i oprac. S. Kawyn, Wrocław 1960, s. 348–353.
- Niemcewicz J.U., *Mowa na pochwałę Jana Kochanowskiego*, w: tenże, *Dzieła poetyckie wierszem i prozą*, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1838–1840, t. 12.
- Niemcewicz J.U., *Mowy sejmowe 1788–1792*, wybór i oprac. A. Czaja, Warszawa 2011.
- Niemcewicz J.U., *Pamiętniki. Dziennik pobytu za granicą*, Poznań 1876–1877, t. 1–2.
- Niemcewicz J.U., *Pamiętniki czasów moich*, oprac. i wstęp J. Dihm, Warszawa 1957, t. 1–2.
- Niemcewicz J.U., *Podróże po Ameryce 1797–1807*, wyd. A. Wellman-Zalewska, red. E. Kipa, Wrocław–Warszawa 1959.
- Niemcewicz J.U., *Przemowa do „Śpiewów historycznych”*, w: tenże, *Śpiewy historyczne*, wyd. 3, Warszawa 1819.
- Niemcewicz J.U., *Rozprawa o bajce*, w: *Oświeceni o literaturze. Wypowiedzi pisarzy polskich 1801–1830*, oprac. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, Warszawa 1995.

Indeks osobowy

(nie obejmuje bibliografii)

A

Abraham, patriarcha 399
Abramowska Janina 403, 404, 406, 407, 411, 414, 421, 423, 433, 435–437, 441, 474, 492, 496
Aikin John 200
Albrecht Fryderyk Hohenzollern 249, 250
Albrecht Hohenzollern 248
Aleksander I Romanow, cesarz Rosji 213, 216, 283, 299–300, 450, 451, 476, 478, 566, 568
Aleksander Jagiellończyk 245, 247, 250, 252
Aleksander Wielki 377, 537, 552
Aleksandrowicz Alina 21, 28, 29, 40, 53, 62, 72, 109, 112, 116, 194, 260, 509–512, 517, 524
Aleksandrowska Elżbieta 22, 24, 30, 138
Alighieri Dante 360, 395, 568, 588
Annibal, *zob.* Hannibal Barkas
Anonim tzw. Gall, *zob.* Gall Anonim
Archimedes z Syrakuz 551, 552
Arnault Antoine Vincent 445
Arystydes 139
Atalia, królowa Judy 188
Attyla 367, 462, 581, 582, 592
August II Sas (August II Mocny) 252
August III Sas 566

B

Badeni Marcin 466
Bajkow Leon 286
Balcerzan Edward 404
Balzer Oswald 281
Bańkowski Piotr 105
Barowa Irena 98, 100, 117, 158, 419, 428

Bartkiewicz Kazimierz 48, 255
Bartoszewicz Kazimierz 124
Bartoszyński Kazimierz 49
Batory Stefan 52, 55, 210, 252, 314, 338, 567, 587
Baudot de Juilly Nicolas 23
Berent Waław 284
Bernacki Ludwik 120
Bertola Aurelio 460
Bielawski Józef 121, 122, 191
Bielski Joachim 20
Bielski Marcin 20, 229
Blair Hugh 534
Bobrowicz Jan Nepomucen 28, 323, 420, 428, 442, 480, 494, 528
Bogusławski Wojciech 217
Bolesław I Chrobry 225, 227, 240, 241, 242, 244, 248, 251, 252, 567, 576, 578, 582, 583, 587
Bolesław II Śmiały 240, 242–244, 250, 253, 296, 338
Bolesław III Krzywousty 240, 241, 244
Bonaparte Napoleon 78, 211–220, 222, 224, 264–266, 276, 283, 299, 315, 352, 359, 364, 365, 399, 434, 450, 471, 473, 474–476, 498, 529, 537, 547, 548, 559, 560
Bonnard Bernard de 207
Borowski Andrzej 17
Borowy Waław 148, 372, 499
Boskamp-Lasopolski Karol 165
Boufflers Stanislas Jean de 24
Brandys Marian 282
Branicki (Branecki) Franciszek Ksawery 97, 99, 100–107, 112, 113, 127, 141, 144, 146, 159, 160, 174, 283, 432

- Brodziński Kazimierz 71, 155, 156, 221, 340, 372
- Bruchnalski Wilhelm 12, 196, 204
- Brutus, Marek Juniusz Brutus 136
- Brzezina Maria 528, 529
- Budzyk Kazimierz 188
- Bürger Gottfried August 205, 293, 294
- Bykowski Ignacy Jaxa 23, 504
- Byron George 310, 569, 575
- C
- Campbell Thomas 310–312, 328
- Caumont de La Force Charlotte Rose de 24–26, 56
- Cezar, *zob.* Juliusz Cezar
- Chachaj Małgorzata 15
- Chłopicki Józef 489
- Chmielnicki Bohdan 37, 92
- Chodkiewicz Aleksander Franciszek 267, 269
- Chodkiewicz Jan Karol 37, 38, 41, 42, 51, 84, 87, 111, 161, 174, 232, 233, 236–239, 253, 267–269
- Chodkiewiczowa Anna Alojza z Ostrogskich 37, 41, 42, 84
- Chodkiewiczowa Karolina Teresa 267–271
- Chodkiewiczowie, ród 107
- Chromica Jędrzej 556
- Chrzanowski Ignacy 13, 104, 159, 167, 173, 319, 328, 329, 463, 470, 489
- Ciechanowska Zofia 570
- Cieński Marcin 507–509, 514
- Ciesielski Stanisław 524
- Coleridge Samuel Taylor 288
- Cotton Nathaniel 208
- Cyceron, Marek Tulliusz Cyncero 534
- Czaja Aleksander 8, 29, 43, 48, 284
- Czapliński Władysław 188
- Czarnecki Stefan 38, 52, 87, 203, 232, 235–239, 242, 516, 517
- Czartoryscy, ród 22, 27–29, 37, 40, 43, 47, 50, 51, 61, 62, 79, 95, 126, 194, 195, 337, 403, 408, 415, 422, 437, 467, 505, 507, 512, 518, 520, 528, 560, 594
- Czartoryska Anna Zofia z Sapiearów 398
- Czartoryska Izabela, *zob.* Działyńska Izabela z Czartoryskich
- Czartoryska Izabela z Flemingów 24–28, 30, 35, 36, 37, 40, 48, 50, 51, 54, 55, 57–59, 61, 62, 80, 92–93, 96, 108, 109, 111, 112, 211, 240, 260, 261, 270, 337, 399, 408, 509, 511–516, 519, 522–524, 560
- Czartoryska Zofia, *zob.* Zamoyska Zofia z Czartoryskich
- Czartoryska Zofia z Sieniawskich 84
- Czartoryski Adam Jerzy 7, 29, 31, 86, 147, 155, 156, 177, 178, 188, 240, 273, 298–302, 304, 320, 337, 393, 395, 398–400, 415–417, 489, 500, 509, 577
- Czartoryski Adam Kazimierz 15, 19, 20–24, 29, 30, 32, 37, 40, 43, 50, 55, 58, 61, 80, 83, 84, 96, 115, 147, 176, 196, 209, 211, 213, 260, 270, 271, 279, 282, 285, 299, 337, 362, 367, 403, 407, 408, 410, 415, 500, 506–508, 511, 512, 514, 515, 519, 523–525, 560
- Czartoryski August Aleksander 24, 32, 519
- Czartoryski Witold 300, 398, 399
- Czartoryski Władysław 398, 399
- Czekierski Józef 562
- Czerniszew (Czernyszow) Aleksander 388
- D
- Dadlez Michał 504
- Dagobert, król Franków 429
- Dangiel Tomasz 223
- Dante, *zob.* Alighieri Dante
- Dantiscus A. 22; *zob.* Czartoryski Adam Kazimierz
- Dąbrowski Jan 408
- Dąbrowski Roman 534
- Delille Jacques 512, 513
- Deszcz Marian 416
- Dębicki Ludwik 29–31, 50, 58
- Dihm Jan 11, 12, 21, 77, 97, 99, 104, 105, 121, 159, 161, 313, 406, 416–417, 418, 433, 474, 503
- Długosz Jan 229
- Doktor Roman 324
- Don Carlos, *zob.* Karol V
- Dorat Claude Joseph 422
- Dutkowa Renata 88
- Dybicz Iwan 484
- Dybiec Julian 88
- Dyck Antoon van 591
- Dypold, *zob.* Kökeritz Leopold von
- Działyńska Izabela z Czartoryskich 398, 399
- Dzierżanowski Michał 162, 163
- Dżyngis-chan 462

E

Ehwald Rudolfus 180
Elzenberg Henryk 364
Erzepki Bolesław 98, 100
Ezop 409, 414, 419, 423, 451, 469

F

Fabiusze, ród rzymski 54, (136)
Fedrus 409
Feliński Alojzy 485
Fermor Arabella 504
Fichte Johann Gottlieb 385
Fielding Elisabeth 395, 396
Fielding Horatia 395
Florian Jean-Pierre Claris de 464, 472
Foscolo Ugo 313, 325, 327, 371
Franciszek, ogrodnik Niemcewicz 483
Franciszek I Habsburg, cesarz Austrii 450
Fredro Aleksander 284
Fredro Jan Maksymilian 261
Fryderyk II Wielki 163
Fryderyk August I 212, 467
Fryderyk Wilhelm II 116, 117, 121
Fryderyk Wilhelm III 450

G

Gall Anonim (Marcin Gallus) 229, 230
Gaszyński Konstanty 329
Gawdzicki Feliks 98
Gay John 437, 455, 471
Gedymin (Giedymín), wielki książę litewski 333, 337
Gessner Salomon 35
Gliński Michał 79, 192, 196, 197, 201–204, 207, 230, 232, 242, 245, 247, 250–252, 288, 295, 296
Głowiński Michał 570
Godebski Cyprian 520
Goethe Johan Wolfgang 341, 569, 570
Golański Filip Neriusz 27, 30
Goldsmith Olivier 197, 199, 289, 295, 510
Goliás Marian 469
Goliński Zbigniew 22, 120, 141, 214, 258, 528
Gomulicki Juliusz Wiktor 98, 420, 422
Gorecki Antoni 481
Gorecki Tadeusz 396
Goworek, wojewoda sandomierski 241, 242
Górski Ignacy 12
Górski Konstanty Marian 437

Grabowski Stanisław 451
Grabski Andrzej Feliks 36, 38
Gray Thomas 42, 156, 190, 198, 288, 325
Gubrynowicz Bronisław 281, 282, 287, 313, 404
Guébriant Renata de 57
Guérin de Tencin Claudine Alexandrine 24
Gutakowska Gabriela 114
Gutakowska Teresa z Sobolewskich 114
Gutakowski Ludwik 110, 113, 116

H

Habsburgowie, dynastia 389
Hajdukiewicz Leszek 88
Hannibal Barkas 44, (45)
Heck Roman 38
Helena Znojemska, matka Leszka Białego 241
Helsztyński Stanisław 504, 505
Helwecjusz, Claude Adrien Helvétius 380
Hemans Felicia Dorothea 303
Henryk IV Burbon 23, 24
Henryk Walezy 251, 252
Herostrat (Herostrates) 123, 124, 417, (444)
Hirsz Zbigniew 21
Hoffmanowa Klementyna z Tańskich 309, 328
Homer (119), 456, 534, 574
Horacy, Kwintus Horacjusz Flakkus 24, 148, 154, 187, 301, 309, 328, 370, 384, 388, 469, 586–588
Hulewicz Benedykt 138, 148, 164
Hulewicz Jan 88
Husarski Waclaw 539

I

Inglot Mieczysław 86, 338
Iriarte Thomas de 455
Iwan III Srogi 234
Iwaskiewicz Jarosław 570
Izabela II 389, 498

J

Jabłoński Zbigniew 408
Jadwiga (Hedwiga) Andegaweńska 245, 259, 271
Jagiellonowie, dynastia 245, 247, 249, 251, 255, 270, 299
Jan I Olbracht (Albrycht) 241, 245, 247
Jan II Kazimierz Waza 37, 49, 233, 239, 241, 252, 254, 255

Jan III Sobieski 36, 38, 48–53, 55, 57, 80, 203,
 248, 251, 252, 255, 256, 314, 517, 561
 Jan Burbon, książę Carency 23, 24
 Janion Maria 9, 257
 Jankowski Władysław 12
 Jeglińska Elwira 303
 Jeremiasz, prorok 387
 Jezus Chrystus (217), 249, 537, 581
 Jezierski Franciszek Salezy 98, 251, 255
 Jezierski Jacek 102
 Józef, woźnica Niemcewicza 556
 Juliusz Cezar 215, 377, 436, 537, 581
 Jungingen Ulrich von 247, 539
 Juwenalis 469

K
 Kaczmarek Marian 507
 Kadłubek Wincenty 229
 Kaleta Roman 48, 98–100, 171
 Kaligula, cesarz rzymski 581
 Kallenbach Józef 506, 507, 509, 512, 521
 Kamińska Anna 580
 Kamiński Ludwik 504, 534
 Kamykowski Ludwik 108, 177, 178
 Kant Immanuel 385
 Kara Mustafa 256
 Karol V 498
 Karol X Filip 486
 Karpiński Franciszek 64, 93, 255
 Karśnicki Ludwik 124
 Katarzyna II, cesarzowa Rosji 103, 106, 125,
 133, 142, 144, 146, 166, 168, 169, 176,
 178, 181, 185, 186, 188–190, 559
 Katon, Marek Porcjusz Katon (Katon Młodszy)
 54, 97, (136), 167, (432), 540, 587
 Katon, Marek Porcjusz Katon (Katon Starszy)
 (476), 534, 564
 Katylna, Lucjusz Sergiusz Katylna 97, (103),
 (127), (432), 572
 Kämtner ? 453
 Kawyn Stefan 296
 Kazimierz II Sprawiedliwy 241
 Kazimierz III Wielki 36, 55, 124, 125, 225,
 240, 241, 242, 244, 314
 Kazimierz IV Jagiellończyk 245, 247, 248,
 250
 Kazimierz Mnich (Kazimierz I Odnowiciel)
 227, 240–242
 Kean, ród amerykański 191
 Kicka Teresa 208, 272, 273
 Kicki Ludwik 587
 Kipa Emil 191
 Klaudiusz, cesarz rzymski 103
 Kleiner Juliusz 13, 82, 196, 199, 201, 202,
 204, 288, 291, 293, 504, 509, 510, 521,
 525
 Kleopatra Wielka (169), 377, 581
 Klimowicz Mieczysław 88, 120, 217
 Kniaziewicz Karol 361–363, 366–368, 399,
 501, 556
 Książnin Franciszek Dionizy 24, 26, 31, 48,
 53, 54, 57, 62, 72, 94, 105, 175, 262, 441,
 499, 532
 Knot Antoni 12
 Kochanowski Jan 28, 58, 62, 76, 150, 233,
 248, 258, 259, 384, 532, 588
 Kochowski Wespazjan 256
 Kocówna Barbara 529
 Kökeritz Leopold von 246, 247
 Kolumb Krzysztof 565
 Kołłątaj Hugo 157, 177, 283
 Komar Jerzy 13, 157, 365, 379, 380, 384, 387,
 390, 583, 584
 Komar Stanisław 409
 Konarski Stanisław 30
 Konstanty Pawłowicz Romanow (Wielki
 Książę Konstanty) 282, 284, 285, 309,
 310, 333, 349, 484, 487, 568, 572, 589
 Konstantyn I Wielki, cesarz rzymski 166
 Kopczyński Onufry 469
 Kopernik Mikołaj 122
 Korzeniowski Józef 34, 531
 Kossakowski Józef Kazimierz 107, 124, 141,
 164, 174
 Kossakowski Szymon Marcin 107, 174
 Kostkiewiczowa Teresa 22, 60, 64, 72, 128,
 141, 150, 153, 172, 178, 179, 188, 214,
 258, 518, 531
 Kościuszko Tadeusz 96, 122, 155, 177, 183,
 189, 190, 209, 220, 225, 312–315, 325, 399
 Kot Stanisław 164
 Kowalska Aniela 339
 Koźmian Andrzej Edward 284, 469, 486
 Koźmian Jan 408
 Koźmian Kajetan 219, 237, 408, 507
 Koźmian Stanisław Egbert 408
 Krasicki Ignacy 23, 51, 117–122, 160, 165,
 229, 270, 281, 368, 397, 409, 411, 420,
 423, 435, 437, 480, 532, 543, 576, 581, 582

Krasińscy, ród 110
Krasiński Zygmunt 374
Kraszewski Józef Ignacy 216
Kraushar Aleksander 82, 240, 258, 259, 295,
469, 477
Krępowiecki Tadeusz 383
Kridl Manfred 342
Kropiński Ludwik 154, 157, 186, 194, 362
Królikowski Józef 324
Krukowiecki Jan 336
Krzyżanowski Seweryn 284
Kubikowski Zbigniew 520
Kurdwanowski Kajetan 97, 103
Kurpiel Antoni Marian 314, 319, 341, 344,
350, 352, 355, 367, 371, 372, 378, 379,
391, 395–397, 400, 404, 406, 416, 479,
481, 487, 490, 491, 494–496, 498, 499, 501

L

Lach Szyrma Krystyn 8
Lafontaine Jean de 409, 411, 416, 419, 420,
425, 478
Lamennais Félicité Robert de 339, 341–344
Laprade de Victor 372
Legowicz Jan 539
Lengnich Gottfried 229
Leszek Biały 240–242
Lewandowski Tomasz 312
Lewis Matthew Gregory 82, 192, 197, 205,
211, 221, 288, 291, 295
Linde Samuel Bogumił 469
Lipiński Józef 261
Livingston-Kean Susan 16, 97, 191, 209, 212,
364
Loliusz Maksymus 301
Lubecki Ksawery 282, 284–287, 290
Lubomirscy, ród 107
Lubomirska Elżbieta z Czartoryskich 58, 519
Lubomirski Stanisław, marszałek wielki
koronny 47
Lubomirski Stanisław, wojewoda krakowski
239
Lucchesini Charlotte 121
Lucchesini Girolamo 108, 120, 121
Ludwik XVI 136
Lukrecjusz, Tytus Lukrecjusz Karus 579

Ł

Łopatynska Lidia 409
Łuskińska Stefan (Szczepan) 105

M

Maciejewski Janusz 8, 19, 32, 43, 62, 177,
178, 503
Macpherson James 13, 39, 81, 90, 182, 293
Maćkowiak Krzysztof 420
Mahomet, prorok islamu 581
Majeranowski Konstanty 451
Maksimowicz Krystyna 97, 100, 103, 105,
108, 111, 114, 122, 123, 133, 148, 158,
160, 169
Malczewski Antoni 11
Małachowski Stanisław 108–113, 132, 137,
167, 182, 207, 533
Małachowski-Lempicki Stanisław 75
Małgorzata z Walezji, *zob.* Margot
Marat Jean-Paul 589
Marcin Gallus, *zob.* Gall Anonim
Margot, Małgorzata de Valois (Małgorzata
z Walezji) 24, 25, 35, 55
Maria Krystyna Burbon 389
Maria Ludwika Gonzaga de Nevers 57, 59,
254
Maria z Nazaretu, Matka Boska 227, 249,
342, 343, 537
Markiewicz Henryk 522
Marmontel Jean-François 504
Maślanka Julian 11, 17
Mateusiak Anna 231
Metternich Klemens von 389
Metternichowa (Dorothea von Lieven?) 388
Michalscy, Jadwiga i Jan Michalscy 270
Michał Korybut Wiśniowiecki 252, 255
Mickiewicz Adam 10, 11, 12, 63, 69, 164,
183, 197, 198, 241, 271, 272, 287, 319,
327, 329, 341, 342, 345, 346, 351, 360,
372, 375, 389, 394, 396, 440, 591, 592
Mickiewicz Celina z Szymanowskich 396
Mickiewicz Maria Helena 396–398
Mickiewicz Władysław 396
Mielżyński Franciszek 124
Mierosławski Ludwik 488
Mieszko I 263
Mikołaj I Romanow, cesarz Rosji 240, 320,
327, 367, 376, 382, 386, 388, 390, 397,
398, 481, 484, 487, 491, 497, 587, 591–
593
Mikulski Tadeusz 120
Milton John 288, 310, 504
Mitridat, Mitrydates VI Eupator 75

- Mniszech Michał Jerzy 31
 Mochnacki Maurycy 258, 361, 488
 Mojżesz, przywódca Izraelitów 311, 366, 399, 537, 564, 585, 588
 Molski Marcin 222
 Montalembert Charles de 342
 Montesquieu Charles Louis de Secondat 32
 Moore Thomas 341, 342, 369
 Morawski Franciszek 482, 507
 Morelowski Józef 157, 178, 179, 188
 Mostowska Anna 207
 Mostowski Tadeusz 23, 24, 32, 43, 44, 77, 132, 155, 177, 178, 191, 197, 208, 417, 430, 444, 471, 493
 Mościcki Henryk 282
 Muszyńska Krystyna 529
- N**
- Nalepa Marek 13, 17, 170, 191, 192, 194, 243, 299, 472, 483
 Napoleon I Bonaparte, cesarz Francuzów, *zob.* Bonaparte Napoleon
 Naruszewicz Adam 118, 423, 459, 532
 Nawrocki Władysław 575
 Neron, cesarz rzymski 386, 581
 Nesteruk Małgorzata 513
 Neufchâteau François de 478
 Niemcewicz Jan Ursyn 304–306, 585
 Niemcewicz Marceli Ursyn 19, 30, 211, 304, 585
 Niemcewiczowa Jadwiga z Suchodolskich 19, 585
 Niemcewiczowie, ród 20
 Niemcewiczówna Rozalia 19
 Norkowska Aleksandra 118
 Nowak Zbigniew Jerzy 155
 Nowak-Dłużewski Juliusz 98, 107, 120, 121, 124, 138, 140, 161, 163, 172, 417, 432, 433, 440, 441
 Nowiński Stanisław 10, 406, 407, 450
 Nowosilcow Mikołaj 213, 240, 284–287, 290, 316, 385, 388, 394, 395, 450, 451, 481, 566, 572, 576, 588, 589, 592
- O**
- Odrowąż-Pieniążek Janusz 287, 302, 319, 321, 341, 345, 351, 354, 355, 371, 372, 376, 378, 379, 387, 391–393, 399–401, 404, 486, 496, 499, 501
 Ogrodziński Wincenty 24, 370
 Oktawian August, cesarz rzymski 586
 Oleśnicki Zbigniew, biskup krakowski 246, 247
 Ordon Julian Konstanty 329
 Orzechowski Stanisław 439
 Osiński Ludwik 222
 Osman II, sułtan turecki 238
 Ostrogski Konstanty 52, 232–235, 237, 245, 248
 Ostrogski Konstanty Wasyl 37
 Ostrowski Józefat Bolesław 355
 Otton III, cesarz rzymski 578
 Owidiusz, Publiusz Owidiusz Nazo 148, 149, 155, 180, 187, 580
- P**
- Paweł I Romanow, cesarz Rosji 185, 189, 190, 211
 Pecold Kazimierz 507
 Percy Thomas 198, 288, 289, 291
 Pfeffel Gottlieb Konrad 473
 Pheiffer J.M. 507
 Piastowie, dynastia 38, 227, 228, 245, 251, 255, 582, 586
 Piattoli Scipione 104
 Pigoń Stanisław 321, 325, 394
 Pilpaj (Bidpaj) 420
 Pini Tadeusz 346
 Piotr Wielki, cesarz Rosji 185, 186
 Piramowicz Grzegorz 423, 519
 Plutarch z Cheronei 54
 Płoszewski Leon 12
 Pompejusz, Gnejusz Pompejusz Wielki 377, 436
 Poniatowski Józef 125, 126, 219, 220–224, 227, 240, 241, 256–258, 266, 283, 296, 325
 Pope Alexander 23, 68, 190, 310, 429, 503–505, 534, 555, 571, 588
 Potiomkin (Potemkin) Grigorij 102, 160, 166, 201
 Potoccy, ród 105, 107
 Potocka Aleksandra z Lubomirskich (Stanisławowa Potocka) 208, 211, 287, 304, 320–322, 366, 509, 519
 Potocka Klaudyna z Działyńskich 355
 Potocki Ignacy 58, 79, 105, 108, 110, 114–118, 132, 169, 176, 178, 512, 519, 526, 561
 Potocki Mikołaj, hetman wielki koronny 90–93, 236

Redaktor prowadzący
Lucyna Sadko

Adiustacja językowo-stylistyczna
Dorota Trzcinka

Korektor
Halina Hoffman

Skład i łamanie
Katarzyna Mróz-Jaskuła

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-663-23-81, 12-663-23-82, tel./fax 12-663-23-83

Grzegorz Zając przedmiotem refleksji uczynił całą twórczość poetycką Niemcewicza, od przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych wieku XVIII aż po początek lat czterdziestych następnego stulecia (trzy epoki literackie: oświecenie, lata 1795/1800–1822/1830, romantyzm), co nie udało się dotąd żadnemu badaczowi literatury polskiej. Większość dotychczasowych prac poświęconych poezji Niemcewicza podejmowała przede wszystkim zagadnienia tekstologiczno-edytorskie, dlatego porządek interpretacyjno-analityczny rozprawy, jaki zaproponował Autor, zasługuje na szczególne uznanie i wyróżnienie, tym bardziej iż w wielu miejscach mamy tu do czynienia z wyszukanyymi i subtelnymi charakterystykami.

Rozprawa została napisana sprawnym, barwnym, a przy tym konkretnym i rzeczowym językiem, wyzbytym pretensjonalności i niepotrzebnej ekwilibrystyki leksykalnej, z filologicznym szacunkiem dla omawianych źródeł. Ustalenia zgromadzone w książce pozwoliły na niezwykle istotne z punktu widzenia literaturoznawstwa korekty lub potwierdzenia w zakresie datowania omawianych wierszy, ich atrybucji, wykrycia „skażeń”, zależności od innych tekstów; na nowe odczytanie i wartościowanie utworów, których dotąd nie dostrzegano lub które wręcz lekceważono.

Książka *Czuły weredyk...* wypełnia odczuwalną od wielu lat, niekiedy kłopotliwą lukę badawczą. Jest pionierska pod każdym względem, gdyż Julian Ursyn Niemcewicz jako jedyny bodajże z grona najważniejszych pisarzy oświeceniowo-romantycznych nie doczekał się dotąd monografii tego typu. Należy się spodziewać, że w krótkim czasie stanie się ona przedmiotem ożywionej dyskusji, czyniąc Autora jednym z najbardziej kompetentnych i wytrawnych współczesnych niemcewiczologów.

Z recenzji dr. hab. Marka Nalepy, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
JAGIELLOŃSKIEGO

www.wuj.pl

